

MESNEVÎ'DE RAHMET KAPISINI KAPATAN HIRS*

Yrd. Doç. Dr. Semra TUNÇ
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
setunc@selcuk.edu.tr

Özet

Mevlânâ, bütün eserlerinde, özellikle de Mesnevî'de Allah'ın kendisine halife olarak yarattığı insanın bu sıfatı hak edebilmesinin, nefsinin terbiye ederek “şirk, küfür, kibir, gazap, kin, zulüm, düşmanlık, hirs, tama, haset, acelecilik” gibi şeytanî vasıflardan kurtulmasıyla mümkün olduğunu örneklerle vurgular. Bir eğitim metodu olarak çoğunlukla vermek istediği mesajı zıddıyla öğretmeyi tercih eden Mevlânâ, insanın yaratılışta kendisine verilen bu değere layık olabilmesi ve meleklerle eş mükemmel bir tınyete ulaşması için; “itaat, şükür, alçak gönüllülük, hilm, adalet, sevgi, kanaat, sabır” gibi müspet sıfatlarla donanması gerekliliği üzerinde durarak müspet ve menfi sonuçları da açıkça verir. İnsanın bu müspet sıfatları öne çıkarmasını sağlayacak çarpıcı teşbih ve nasihatlerle, kâmil insan olmasında ve gerçek kulluk şuuruna erişmesinde rehberlik eder.

Şüphesiz bu şura ulaşmayı engelleyecek menfi karakter özelliklerinden biri, belki de en başta geleni “hirs”tir. Mevlânâ, Mesnevî'de bu konuyu “dünya hırsı, mal-mülk hırsı, mevki hırsı, yeme hırsı” gibi çeşitli alt başlıklara dair hikâyeler, teşbihler ve sosyal hayattan örneklerle ele almaktadır. Yazımızda, bu örnekler tespit edilerek, Mevlânâ'nın; insanın bu kötü huydan kurtulabilmesi için sunduğu telkin, ikaz ve öğütlerine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: hirs, tamah, Mesnevî, Mevlânâ.

GREED IN MATHNAWI AS A CHARACTERISTIC THAT CLOSSES THE GATE OF BLESSING

Abstract

Mawlana (Rumi) emphasises in all of his works, especially in the Mathnawi with examples, that it is possible for humans, whom God created as His caliph, to deserve this title by disciplining the self and getting rid of evil qualities such as “polytheism, blasphemy, conceit, wrath, spite, persecution, enmity, greed, avarice, grudge and haste. Mawlana, who prefers to teach the opposite through its opposite as a teaching method, states that humans should be equipped with favourable qualities such as “obedience, thankfulness, modesty, gentleness, fairness, love, contentment and patience” in order to be worthy of the value granted to them in Creation and acquire a character that is equal to those of angels and clearly demonstrates the positive and negative results. Mawlana guides humans in attaining to be mature people with true awareness of being God's servants by using striking metaphors and recommendations which will highlight these positive human qualities.

“Greed” is naturally one of the most negative character traits or perhaps the foremost one that will prevent attaining this consciousness. Mawlana handles this issue in Mathnawi with stories, metaphors and examples from social life belonging to various subtitles such as “greed for the mundane, greed for property and livestock, and greed to eat”. In our paper, these examples will be determined, and attention will be drawn to the suggestions, warnings and advice that Mawlana offers for humans to get rid of this bad habit.

Key Words: greed, avarice, Mathnawi, Mawlana (Rumi).

*Uluslar arası Mevlânâ ve Tasavvuf Geleneği Sempozyumu [Celal Bayar Üniversitesi-Medar 9-10 Ekim 2010, Manisa]nda sunulan bildirininin genişletilmiş şeklidir.

GİRİŞ

Sözlük anlamıyla *hırs*; “öfke, kızgınlık; azgınlık; sonu gelmeyen arzu, istek”; tasavvufi terim olarak da “kişinin bir şeyi elde etmek için olanca gücüyle çabalaması; gayeye varmak için haram-helâl demeden her vasıtayı meşru ve mubah görme; hedefe ulaşmak için hak-hukuk gözetmemek; tamahkâr olmak, kanâatkâr olmamak”, şeklinde açıklanmaktadır. (Uludağ, 1991: 223) Çoğunlukla *hırs*la eş anlamlı kullanılan *tama*’ (*tamah*) da sözlükte; “doymazlık, çok isteme, aç gözlülük” anlamındadır. *Haris* ve tamahkâr ise hırslı, açgözlü demektir. Mevlânâ, *Mesnevî*’de *hırs* ve *tama*’ ile *haris* ve *tama*’kânı benzer nitelendirmelerle ele alır.

Mesnevî’de Genel Anlamda Hırs¹

Mesnevî’de sözlük anlamları yanında daha çok tasavvufi yönden değerlendirilen *hırs*, insanın kulluk şuuruna ulaşmasını engelleyen kibir, haset, kin, küstahlık, hasislik gibi bütün kötü huyların başıdır. İnsanın bu dünyadan çok ahiretini kazanması yolunda gelişimini hedefleyerek tecrübelerini, öğütlerini bu yönde, âyet, hadis, hikâye ve olaylarla destekleyen Mevlânâ, eserinde hemen her bahiste *hırsa* dair bir şeyler söylemiştir. Söz konusu hususlar, insanın kulluk şuuruna ulaşmasında rehberlik etmesi açısından dinî olmakla birlikte, aynı zamanda genel/evrensel ahlaki normlardır.

Kişiyi kör ve sağır eden, gönlünü karartan, âkıbeti idrâk ettirmeyen *hırsın* en yıkıcı sonucu; sabır, şükür ve kanaati engelleyerek küstahlığa sebep olması ve rahmet kapısını kapatmasıdır. Çünkü dünya imtihan yeridir. Kulluk ölçüsüyle değerlendirme yapılacak olan ebedi âlemde ve bu dünyada insan, Hakk’ın rahmetine muhtaçtır. Allah’ın kulluğa kabul etmemesi demek olan reddediliş şeytanın lanetlenmesine benzer. Nitekim Mevlânâ da *hırsın* şeytanî bir alâmet olduğunu söyler. Şeytan ululuk *hırsı*, kibri yüzünden reddedilmiştir.

Bu dünyaya bakan her haliyle *hırs* olumsuz olmakla birlikte Mevlânâ, Allâh aşkında, din uğrunda ve hakikati öğrenme yolundaki ısrarı, kararlılığı da *hırs* olarak verir. Dünya ve dünyadaki her şeye duyulan *hırs*lar ayıp, utanılacak bir özellikken Allah aşkında, din, hayırlı işler ve hakikati araştırma yolunda *hırsı* övgüye layık bulur.

Mesnevî’deki hikâyelerde *hırs*; “dünya *hırsı*, mevki *hırsı*, *hırs-ı* pirî, yeme *hırsı*, şehvet ve cimâ *hırsı*” gibi çeşitlere ayırarak ele alınsa da temel olarak hepsi birbirine benzer olumsuz sonuçlarıyla verilir ve özellikle dünya *hırsına* daha fazla vurgu yapılır. Çünkü bütün *hırs*ların kaynağı dünyanın faniliğinden gâfil olup hakikati görmeyerek ölümsüz ruhu değil ölümlü bedeninin, nefsin arzularını yerine getirme çabasıdır. Genel olarak *hırs* ve *tamah* için “rüzgâr, ateş, buz, ejderha, yılan, kaz, kuzgun, tavus” gibi olumsuzlukları bakımından birbirine yakın benzetmelikler kullanılırken, bazen de çeşitlerini mukayese etmek için sonuçları açısından farklı sıfat veya nitelendirmelerle söz konusu edilir. Ayrıca bir eğitim ve

¹ *Mesnevî*’den yapılan atıflarda Veled [Çelebi] İzbudak’ın tercümesi esas alınmakla birlikte zaman zaman Abdülbaki Gölpınarlı’nın *Mesnevî Şerhi*’nden de yararlanılmıştır.

öğretim metodu olarak bir şeyi zıddıyla öğretmeyi hedefleyen Mevlânâ, genellikle hırs ve tamahı da sabır, şükür ve kanaatle birlikte ele alır.

Denizi bir testiye dökersen ne alır? Bir günün kısmetini... Harislerin göz testisi dolmadı. Sade, kanaatkâr olduğundan inci ile doldu. (Mesnevî, I/20–21) diyen Mevlânâ hırsın zıddının veya ilacının kanaat olduğunu vurgular ve zaman zaman *Kanâat hazinedir* hadisine işaret ederek insanın şükür ve kanaatle hırs ve tamahtan kurtulabileceği mesajını verir.

Hz. İbrahim'e hitaben Kuran-ı Kerim'deki; **...dört kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala)...** (Bakara, 2/260) ayetinin tefsirinde, Mevlânâ'ya göre bu dört kuş insanın gönlündeki yol kesici dört huydur. Bunlardan önüne her ne gelirse durmadan yiyen kaz yeme hırsını; horoz şehvet ve cimayı; tavus mevki hırsını; kuzgun ise uzun ömürlü olma, çok yaşama hırsını temsil eder. İnsan ancak bu kuşların başını kesmekle bekaya ulaşabilir. (Mesnevî, V/31–63) Devamındaki anekdotlarda bunların mayasının hırs ve tama olduğu birbirleriyle mukayese edilerek teşbihlerle anlatılır. Her biri birbirine bağlı olan bu özellikler genel mânâda dünya hırsından kaynaklanmaktadır. Dünyanın geçiciliğini, ebediliğin öbür dünyada olduğunu bilen bir kul bu hırslara mağlup olmaz. Mağlubiyetin sebebi ise gaffettir.

Çalışmamızda bu hususlar dışında nitelik ve olumsuz etkileri yönüyle ortak veya benzer mahiyette ele alınan hırs ve tamah, çoğunlukla hırs kelimesi merkezinde; **hırs çeşitleri, hırs ve tamahı körükleyen hususlar, hırsın sonuçları ve hırsın korunma çareleri** şeklinde dört ana başlık altında tasnif edilmiştir.

A. Hırs Çeşitleri

Esasen Mevlânâ'nın zaman zaman çeşitlediği hırsların hepsi birbirine bağlı olarak karşımıza çıkar. O sadece kıssadan çıkarılacak hisseye odaklanan bir çeşitleme yapmaktadır. Mesnevî'de çoğu kez farklı hikâyelerle anılan dünya hırsı; aslında mal-mülk hırsı, mevki hırsı, baş olma hırsı gibi hemen hemen bütün hırsları da barındırmaktadır. Ancak biz Mevlânâ'nın vurgusuna dikkati çekmek için ayrı başlıklar altında ele almayı uygun bulduk.

1. Dünya Hırsı

Mevlânâ'nın Mesnevî'de en çok üzerinde durduğu ve sık sık farklı vesilelerle zemmettiği; **Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışın başıdır. Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır yapar.** (Canan 1988: 7/242) hadisiyle de dikkat çekildiği gibi dünya ve dünyaya dair her şeye duyulan hırstır. Dünyaya duyulan hırsı genel mânâda ele alan Mevlânâ'nın kastettiği hırs; bu dünyanın bekaya ulaşmada vasıta olduğunu idrâk etmeden sadece uzun ömür dileyerek, mal-mülk, şan-şeref sevdasına düşerek ve imkânları nefsin isteklerini doğrultusunda kullanmayı hedefleyen tavidir. Oysa nefsin tamahkârlığından sakınma hususunda Kuran-ı Kerim'de **Nefsinin tamahkârlığından**

korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete eren kimselerdir. (Haşr, 59/9) ayetiyle uyarıda bulunmaktadır.

Mesnevî'deki dünya hırsına dair pek çok kıssadan biri de “Fil yavrusunu yiyen adamların hikâyesi”dir. Yeme hırsı için de örnek olan bu hikâyede asıl maksat dünya hırsının insanları nasıl baştan çıkardığı, gözünü kararttığını göstermektir. Hikâye, bilge bir kişinin, uzak bir seferden gelen üç dostunu aç-arık görüp onlara verdiği; “Sakin açlık hırsına yenilip fil yavrusu yemeyin, yoksa canınızdan olursunuz” öğüdüyle başlar. Bilge kişinin öğüdünü tamahlarına kapılıp dinlemeyen adamlardan ikisi yolda gördükleri semiz fil yavrusunu kebab edip yer ve uykuya dalarlar. Öğüdü tutup fil yavrusunun etinden yemeyen üçüncü adam da adeta başlarına bekçi kesilmiştir. Kısa zaman sonra yavrunun annesi gelir ve her birinin ağızını koklayarak yavrusunun etini yemeyene dokunmayıp diğer ikisini parçalayarak öldürür. Fil etine tamah edenler böylece cezalarını bulurlar. Yavrunun etinden yemeyen üçüncü kişi; dünya hırsından kurtulduğu için gerçeği görür ve canı selamete ulaşır. (Mesnevî, III/69–171)

Dünya murdardır, pistir. Pis olana haris olmak abestir (Mesnevî, III/4552) diyen Mevlânâ, dünyaya tamahı olanlara, aslında dünyanın sürekli oluş ve bozuluş halinin bu tamahın boş, gereksiz olduğunu bağıra bağıra söylediğini kaydeder. (Mesnevî, IV/1592–95) Ancak yine de dünyanın hileyle vefasızlığını gizlediğini “Sarığın bez parçaları doldurarak saran fakihle bu sarığı çalan hırsız hikâyesi”nde kısaca örnekler: (Mesnevî, IV/1578–1591)

Bir fakih eski bez parçalarını sarığının içine koymuş, dışını ise cennet elbiselerine benzeyen kumaşla kaplamıştır. Görünüşte çok gösterişli olan bu sarığı hırsızın biri fakihin kafasından kapar. Fakih arkasından; *Oğul, sarığı çöz de öyle götür! Böyle dört kanatla uçar gibi gidiyorsun ama götürdüğün hediyeyi bir aç da gör! Onu, elceğizinle bir aç, ovala da sonra götür, sana helâl ettim!* der. Hırsız sarığı açıp hileyi görür, ancak hileye kanışına hayıflanmak kalır kendisine. (Mesnevî, IV/1585–88)

Dünyaya haris olan kişiler avını yiyemeden ölen aslana benzer. Bu tip insanlar, Allah'tan başka her şeyin geçici olmasına rağmen Allah'tan yüz çevirip dünyaya kıymet vermiş, kıymetleri bir saman çöpü bile değilken hırsları dağları aşmıştır. (Mesnevî, II/464–65)

Dünyayı külhana, sevgisini külhandaki ateşe; takvâyı hamama; zenginleri de bu hamamdakiler için tezek taşıyanları benzeten Mevlânâ, Allah hamam ınsın, tavlansın diye zenginlere bir hırs vermiştir, der. Külhancı ise tıpkı zenginler gibi dünya şehvetine sabredenlerin hizmetçisi mesâbesindedir. Her gün hamamı ısıtmak için ne kadar tezek taşıdığı ile övünür. İşte insanın hırsı da bu ateşe benzer; dünyada mal topladım diyen bu kadar tezek, şu kadar fişki topladım diye övünür. (Mesnevî, IV/238–256)

Keseye konup üzeri bağlanan her altın ve gümüş -onu Allah yolunda dağıtncaya kadar- sahibi üzerinde bir ateştir (Canan, 1988: 7/335) hadisi gereği dünya ve mal-mülk hırsından vazgeçip ateşi üzerinden atmak gerekir. Dünya isteğiyle gaflete düşüp kendinden geçen insan, hakikati fark edemez. Mevlânâ, önce bilgisizliğin hataya sebep olacağını bildirirken örnek

verdiği “Köpeğin kör bir dilenciye saldırması” hikâyesini (Mesnevî, II/ 2354–2383), sonra da hırsla dünyayı dileyen kişinin gafleti ve uyarılması vesilesiyle hatırlatır. Hikâyede, dünyaya duyduğu hırs yüzünden gaflet içindeki kişiyle, hemcinsleri yaban eşeği avlarken köre saldıran köpek arasında ilgi kurulmaktadır. (Mesnevî, IV/1045–2383)

2. Mal-Mülk Hırsı

Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir. Mala ve hayata karşı hırs... (Canan, 1988: 6/328) hadisiyle de çekinilmesi öğütlenen mal-mülk hırsı çoğu zaman dünya hırsı içinde olmakla birlikte bazen de ayrı ele alındığı için bir çeşit gibi değerlendirdik.

Mal-mülkün geçiciliğini ve insanı gerçek kulluktan ayırdığını ima eden Mevlânâ mal-mülkü hırkaya, hırsı ise bu hırkadaki yırtığa benzetir:

Hırs ve hasetten ibaret olan şu bağı çöz. [Ebu Leheb’in karısının boynunda da hurma lifinden ipi var (Tebbet, 111/5) ayetini hatırla. (Mesnevî, V/764) Mal mülk [ev-bark], hırka gibidir, bu hırs ise yırtık. Kimin hırsı fazla ise yırtığı fazladır. (Mesnevî, V/1153)

3. Mevki / Baş Olma / Üstün Olma Hırsı

Mevlânâ’ya göre kıskanç ve kem gözlülerin hasedinin de kaynağı olan mevki hırsı, en şiddetli hırslardanır. Çünkü maddi manevi her şey mevki uğruna harcanabilirken mal-mülk veya onur için makamdan vazgeçilememektedir. Mevki hırsına bağlı ve çok tehlikeli bir hırs daha vardır ki o da baş olma, tek olma hırsıdır ve bunun da temeli hasettir.

Mevlânâ; **O inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi...** (Kalem, 68/51) âyetinin tefsirinde haset ve kötü gözden söz ederken, bu tip insanların hırsını yeme, mevki, cimâ ve şehvet hırslarıyla mukayese eder. Hasedin sebebi olarak gördüğü mevki hırsını, Tanrılık iddiası da taşıdığı için affedilemez diyen Mevlânâ, bu hırsı ejderhaya benzeterek (Mesnevî, V/517) sahibinin sonu şeytanla aynıdır imasıyla şu ifadeleri kullanılır:

Mevki sahibi, mevkii yüzünden Tanrılıktan dem vurur. Tanrı ile ortak olmaya tamah eder, nasıl affedilebilir? Âdem’in işlediği küçücük kusur karın ve cima yüzünden oldu. Fakat iblisin suçu ululuktan ve mevki yüzündendi. Hâsılı Âdem çabucak tövbe etti, hâlbuki o melun, tövbe etmeye tenezzül etmedi. (Mesnevî, V/519–21; Hikâyenin tamamı için bk: 506–535)

Ardından yeme ve cima hırsının da kötü olduğunu, ancak mevki hırsı yanında ehven kaldığını söyleyen Mevlânâ, baş olma hırsının lanetlenme dışında dünyadaki diğer sonuçlarını da belirtir:

Bir sofranın çevresine yüz tane adam oturur, yer. Fakat baş olmak isteyen iki adam dünyaya sığamaz. O, dünya yüzünde bunun bulunmasını istemez. Hatta padişah padişahlığına ortak olur diye babasını bile öldürür. (Mesnevî, V/526–27)

Makam ve baş olma hırsı, temelde dünya ve mal-mülk hırsıyla beraber olduğu gibi insanın Hakk'a ulaşmasında yolunu kesen; başta kibir, gurur ve haset olmak üzere zulüm, haram yeme, kötü zan, küstahlık gibi her türlü azgınlığı da barındırır.

Bazı mevkilere gelen kişilerin bu mevkileri hırsları doğrultusunda değil de hizmet amacıyla kullanmaları, onların bu kötü sonuçlardan korunmalarını sağlar. Halka, Hakk'ı ve doğruyu öğretmek, hakkı hak edene teslim etmek gibi yüce görevle mevki isteyen kişi hırslarından arınmış, hizmete bel bağlamıştır. Böyle kişilerin -ki bunların başında peygamberler gelir- hırslarından bu yola girdiklerini düşünenler, cehaletle kendi hırslarına göre kıyas yaparlar, bakışları bozuktur. Mevlânâ bu hali şöyle tanımlar:

Tenini bu derece öldürüp ayaklar altına alan kişi, nasıl olur da beylik ve halifelik hırsına düşer? (Mesnevî, I/3945)

Ancak gönlü kötü olan, onun işlerini kendi bilgisizliğine, kendi hırsına göre mukayese eden kişi onun hakkında böyle bir şüpheye düşer. Sarı camdan bakarsan güneşin nurunu sapsarı görürsün. O gök ve sarı camı kır da eri ve tozu gör! (Mesnevî, I/3957-59)

Mesnevî'de baş olma hırsı için pek çok örnek getiren Mevlânâ, aslında *tevekkül ve çalışma* üzerine kurduğu bir hikâyede, çalışmayı savunan aslan ve tevekkülü savunan diğer hayvanlar arasındaki münazarayla muhatabının gerçeği kıyas yoluyla bulmasını ister. Esasen çalışma ve tevekkülün tartışıldığı bu münazarada mevki hırsına da vurgu yapar:

Her gün aslan tarafından avlanma korkusu çeken hayvanlar aralarında anlaşarak aslana; "Ne kadar çabalarsa çabalasın kismetinden fazlasını elde edemeyeceğini" telkin ederek, kendisine sıkıntı çekmeden beslenebilmesi için günde bir hayvan feda etmeyi önerirler. Hikâyede aslan, sünnet ve hadislerden delillerle çalışmayı savunurken, diğer hayvanlar çalışmanın itikat zayıflığından harislerin riya lokması olduğunu, sebep tohumları ekenlerin de yine harisler olduğunu söyleyerek çalışmadan tevekkülü savunur ve sonunda aslanı ikna ederler. Anlaşma üzerine her gün çekilen kurada bir hayvan aslanın kismetini olarak ayağına gider. Sıra tavşana geldiğinde tavşan bir plan hazırlar. Plana göre tavşan gecikerek aslanın yanına varır. Aslan hiddetle gecikme sebebini sorduğunda tavşan; iki arkadaş yola çıktıklarını, kendinden başka kral tanımayan bir aslana yakalandıklarını, arkadaşını rehin bırakarak günlük yiyeceğini bekleyen aslanı son kez görmek için izinle geldiğini söyler.

Tevekküle ikna edilen aslan, aslında bütün hırslarından da arınmış olmalıydı. Ancak özellikle tevekkülden vazgeçmeden sebeplere sarılarak çalışmanın üstünlüğü, zulmün yıkıcılığı ve zulme baş eğmek yerine akılla çözüm bulunması gibi birçok ders çıkarılabilecek bu hikâyeye aslanın, kendinden üstün bir aslanı hazmedemeyerek mevki hırsına kapılması sebebiyle küçücük bir tavşana mağlup olarak helâkiyle son bulur. (Mesnevî, I/900-1367)

Üstün olma hırsı da diğer hırslar gibi birçok olumsuz tavrın sebebidir. Hiçbir tavır kendi başına değildir, der Mevlânâ. Mutlaka bir sebebe bağlıdır. Bu sebep

gerçekte bir kazanç içindir. Bunun gibi hasedin temelinde de başkalarına üstün olma hırsı yatar:

Hiçbir bağlantı yoktur ki yalnız o bağ için bağlansın... O bağlantı, bir ticaret elde etmek, bir kâr kazanmak içindir. Dikkat edersen görürsün ki hiçbir münkirin inkârı, sırf inkâr için değildir... Hasedinden düşmanı kahretmek yahut üstün olmayı dilemek, kendini göstermek içindir. O üstünlük isteği de başka bir tamahladır... Hâsılı mânâlar olmadıkça suretlerin bir lezzeti olamaz! İşte onun için "Neden bunu yapıyorsun?" diye sorarsın... Çünkü suretler zeytinyağıdır mânâ ışık. (Mesnevî, IV/2990-2994)

4. Yeme Hırsı

Mevlânâ midesine düşkünler için, *kıblesi sofranın nitelemesi* yapar. Cebrail'in kıblesi Sidre; ârifin kıblesi vuslat nuru; aklın kıblesi hayâl, zahidin kıblesi Tanrı; tamahkârın kıblesi ise altınla dolu torbadır. Hâsılı insan hangi huyla huylandırılmışsa ona lâyıktır, kulun o rızık için gönderildiğini söyler. (Mesnevî, VI/1895-1904) Bir başka yerde ise bu hırsa düşkün olan insanı kaza benzetir ve mukayeseyle örnekler:

Birisinin dört ekmeğe ihtiyacı olur da iki yahut üç tanesini yerse bu, orta bir yiyeştir. Fakat dördünü de yerse bu yiyeş, orta bir yiyeş değildir ki. O adam, kaz gibi hırsına esir olmuştur. (Mesnevî, II/3533-34)

Dünyada çok yiyenler hadisle de tembih edilmiştir; **Kıyamet günü en uzun süre aç kalacak olanlar, dünyada çok yiyenlerdir. Dünya müminin hapsi, kâfirin cennetidir.** (Canan, 1988: 7/242)

Bunun için Mevlânâ, dünya hırsında kısaca naklettiğimiz "Fil yavrusunu yiyen adamların hikâyesi"ni anlatır (Mesnevî, III/69-158). Söz konusu hikâyeye insanın her türlü tamah ve hırsın uzak olması gerektiğini çarpıcı şekilde vurgularken, hiçbir suçun gizli kalamayacağını er-geç ortaya çıkacağını, yanlıştan sakınmak için bilgili ve tecrübeli kişilerin öğütlerini dikkate alma gereğine de işaret eder. Ayrıca, hikâyenin sonunda; her biri hırs ve tamahtan kaynaklanan rüşvet, hile, kibir, şehvet gibi kötü fiillerin Hak nezdinde kokusunun alınacağı, faillerinin fil yavrusunu yiyen adamlar gibi hak ettiklerini bulacağı da kaydedilir. (Mesnevî, III/159-171)

Pişman olarak tövbe edilen bir fiilin tekrar işlenmesinin kişiyi zarara sokacağına dair bir hikâyede de, eşeğin yeme hırsı yüzünden tilkinin hilesiyle bir kez kurtulduğu aslanın tuzağına ikinci kez düşmesi anlatılır. (Mesnevî, V/2326-2886) Hikâyeye göre; kanaati savunan eşek, tilkinin hileli ve yanıltıcı sözlerine güzel deliller bulmasına rağmen sonunda yeme hırsına yenilir. (Mesnevî, V/1375-77) Ancak, tilkinin hilesiyle kendisine yem olarak götürülen eşeği uzaktan gören aç aslan, hırsından yaklaşmasına sabredemez, kükrer. Eşek de uzaktan aslanı görür ve hemen oradan uzaklaşır. Fakat aslan açlıktan sabredemediğini söyleyerek, tilkiyi eşeği tekrar kandırarak getirmesi için yollar. Tilki pek çok hileli sözlerden sonra aç-arık düşen eşeği tekrar kandırmayı başarır ve sonunda eşek aslana yem olur. (Mesnevî, V/ 2339-2439; 2516-2666; 2817-32; 2870-86)

Mevlânâ bunun sebebini şöyle ifade eder:

Eşek bir hayli çalıştı, tilkiden korundu. Fakat köpek gibi acıkmıştı, açlık kendisine eş olmuştu. Hırsı üstün geldi, sabrı zayıfladı. Ekmek sevdası nice boğazları yırtmıştır. (Mesnevî, V/2817-18) Ahdi ve tövbeyi bozmak insanı lanete uğrattır. (Mesnevî, V/2595)

Oldukça uzun olan bu hikâyenin sonunda Mevlânâ, kurtulduğu tuzağa ikinci kez hırsı yüzünden düşerek aslana yem olan eşekle, gönül nurundan yoksun insan arasında ilgi kurar:

Bir gönülde gönül nuru olmadı mı o gönül, gönül değildir. Bir bedende ruh yoksa o beden, topraktan ibarettir. (Mesnevî, V/2817-18)

Yani bütün hırslar gibi yeme hırsı insanın sabrını yok eder, gönlünü karartır. Ve Mevlânâ bu karakterdeki insana şöyle seslenir:

Ey yemeğe rehin düşüp hapiste kalan, süttten kesilmeye tahammül edersen yakında kurtulursun. Açlıkta birçok yemekler var. Onları ara, onları dile ey onlardan nefret eden. Nurla gıdalan, göze benze. Ey insanların hayırlısı, meleklere uy. (Mesnevî, V/295-97)

Yeme hırsı insanın helâkine sebep olur. Âlemin heva ve heves yüzünden tuzağa düştüğünü söyleyen Mevlânâ, heva ve heves lezzetlerinin hepsi hiledir, der ve bunu “Yılanın ağzına aldığı yaprakla kendini gizleyerek avlanması” (Mesnevî, VI/ 4078-85) ve “Timsahın ağzındaki artıkları ve kurtçukları yemeye gelen kuşları hileyle yakalaması” gibi örneklerle açıklar:

Bu ekmeklerle azıklarla dolu olan âlemi o timsahın açılmış ağzı bil. Ey rızık kazanan! Kurt ve yemek derdine düşüp zaman timsahının hilesinden emin olma. Tilki toprağın altına yayılır, toprağın üstünde hile tohumları vardır. Nihayet bir karga gaflette bulunur, oraya gelir, konar. O hilebâz da derhal onun ayağını yakalayır. (Mesnevî, VI/ 4086-89)

5. Şehvet Hırsı

Kişinin yoluna çıkan afetlerden biri olan şehvet hırsı, çirkinini güzel gösterir, akli başında adamı şaşırır ve adını kötüye çıkarır:

Hırs çirkinleri güzel gösterir. Yol afetleri içinde şehvetten beteri yoktur. Şehvet yüz binlerce iyi adı kötüye çıkarmıştır. Yüz binlerce akıllı, fikirli adamı şaşkın bir hale getirmiştir. (Mesnevî, V/1369-70) Bu şehvet hırsını nikâhla engellemek gerekir. Nikâh “Lahavle” çekmek gibidir. (Mesnevî, V/1375)

Mevlânâ, insanda başı kesilmesi gereken dört manevi kuştan biri olan horozun temsil ettiği şehveti yılanı benzetir ve baş olma hırsıyla mukayese eder. (Mesnevî, V/517-18)

Şehvet hırsıyla ilgili bir hikâye, yaşlı ve güzelliği kalmamış ancak hâlâ koca isteğinden vazgeçmeyen bir kadın hakkındadır. Yaşlandığı halde bu hırsı galip gelen kadın yaşlılığı ve çirkinliğini gizlemek için süslenmeye çalışsa da başaramaz. Kocakarının bu çabalarının boşa çıkışını “hurma ağacına bağlanan dal, hurma vazifesini görmedi” cümlesiyle özetleyen Mevlânâ, (Mesnevî, VI/1283) yapıları

“kaza ve kaderle savaşıma” olarak niteler ve böyle insanları kocalmış köpeğe benzetir: (Mesnevî, VI/1290-91)

Bu köpeklerin aşkı da alt yanlarıyla paraya, hırsları da. Kocaldıkça da bu aşkları artırıyor, hele bak şu köpek soylarına! Böyle ömür cehennem sermayesi. Gazap kasaplarına salhane. Ömrün uzun olsun dediler mi hoşlanır, güler de ağzı açık kalır. (Mesnevî, VI/1232-34)

6. Hırs-ı Pîrî (Yaşlılıkta Hırs)

Hırs, pek çok olumsuz karakter özelliğinin de sebebi olarak her yaşta insana zarar vermeye birlikte Mevlânâ, özellikle yaşlılıktaki hırsın korunmak için dua eder. Şehvet hırsını örneklemeye anlattığı hikâyede hırs-ı pîrî düşkünlerini kocalmış köpeğe benzetir:

İhtiyarlıkta Tanrım, kâfire bile hırs vermesin. Bu hırsı Tanrı kime verdiyse ne kötüdür o kul! Köpek kocaldı, dişleri döküldü mü adamlara salamaz, ancak pisliğe, gübreye salar. (Mesnevî, VI/1228-29)

7. Bilgi Edinme Hırsı ve Bilgiye Güvenme

Doğru bilgi edinmeye, hakikati anlamaya yönelik hırs övülen bir özelliktir. Mevlânâ bu hususu; **İki haris vardır ki hiç doymaz; biri dünyayı dileyen, öbürü bilgi isteğinde bulunan...** hadisiyle açıklar:

Bilgili adamın uykusu, ibadetten yeğdir. Hele insanı gafletten uyandıran bilgi olursa. Yüzme bilenin hareketsiz durması aceminin elle ayakla savaşımasından iyidir. Acemi elini ayağını oynatır durur, fakat boşulur. Yüzme bilense denizdeki dalgıç gibi yüzer durur. Bilgi uçsuz bucaksız ve kıyasız bir denizdir. Bilgi dileyense denizlerde dalgıçlık edene benzer. Bilgi dileyenin ömrü binlerce yıl olsa yine araştırmalarından vazgeçmez, bir türlü doymaz. (Mesnevî, VI/ 3878-83)

Ancak bilgi ve hünerleri bazı insanları tamahkâr eder; çoğu zaman yalnızca kendi bilgi ve tecrübelerine güvenirlere, bu güven de onları helâke sürükler. Mevlânâ tufan esnasında Nuh Peygamber'in gemisine binmeyip helâk olan oğlu Kenan'ın, yüzme bildiği için kurtulurum zannını örnek gösterir:

Keşke o yüzme öğrenmeseydi de Nuh'a minnet etse, gemiye girmeye tamah etseydi! Keşke çocuk gibi hilelere cahil olsaydı da çocuklar gibi anasına el atsa, anasına sarılsaydı! Yahut da nakli bilgi ile az dolu olsaydı da gönlü bir veliden vahiy ilmini kapsaydı! (Mesnevî, IV/1414-1416)

Bir kez görüp âşık olduğu sevgilisini yana yakıla arayan birinin tekrar görmek istemesini de benzer bir yorumla verir:

Tanrı, her hüner ve sanata, her dilenen ve istenen şeye âşık olan kişinin dudağını, ilk önce o şeye dokundurur, ona lezzeti tattırır... Ondandır âşıklar, o lezzetle, dileklerini aramaya koyuldular mı her gün önlerine bir tuzak çıkarır, ayaklarına bir bağ vurur! (Mesnevî, IV/46-47)

Hakikî ve gafletten uyandıran bilgi, insanı hedefe ve kurtuluşa götürür; kibir içinde olup bilen bir akla uymaması ise tıpkı Nuh'un oğlu gibi, helakine sebep olur.

Bilgiye güvenmek de tamahkârın özelliğidir, hırstandır, der Mevlânâ. Cennetliklerin çoğu ahmaktır. Çünkü ahmağın hesabı yoktur. Temiz kişinin şeytanla işi olmayacağı gibi ahmak da hırs ve tamah tuzağı olan anlayıştan uzaktır:

Aklı, fikri ileri olanlar, bir sanatla kanaat ederler. Fakat o kadar ileri anlayışlı olmayanlar sanatı görür, sanatkârı bulurlar. (Mesnevî, VI/2370-74)

Bilgiyle kudret sahibi olup üstünlük dilemeye dair Hz. Musa'dan hayvanların dilini öğrenen adamın hâli hikâye edilir. Hz. Musa, tehlikeli olacağı yönünde uyarıya da ısrar eden adama sonunda Hakk'ın emriyle, kümes hayvanlarının ve köpeğin dillerini öğretir. Kapısındaki hayvanların dilini öğrenen adam horozla köpeğin sofraya örtüsünden düşen ekmeğin parçası üzerine konuşmalarından, atının öleceğini işitir. Ekmeğin parçasını kapıya horozla köpeğin; *Sen, bize zulmettin. Buğday tanesi de yiyebilirsin. Hâlbuki ben yiyemem ki... Yerimde, yurdumda bundan âcizim ben. Sen buğday da yiyebilirsin, arpa da, darı, mısır gibi başka şeyler de... Hâlbuki ben bunları yiyemem. Böyle olduğu halde bizim kısmetimiz olan şu bir parçacık ekmeği bile kapıyorsun!* demesi üzerine, horoz da: *Merak etme, Tanrı sana buna karşılık başka şeyler verir. Bu ev sahibinin atı sakatlanacak, yarın sabah, adamakıllı doyacaksın, kederlenme. Atın ölümü, köpeklere bir bayram olacak... Çalışıp çabalamadan bir hayli rızık dökülüp kalacak der.*

Adam bunu duyunca, hemen ziyandan kurtulmak için atını satar. Köpek, horozu düzenbazlık ve yalancılıkla suçlar. Horoz ise sabretmesini, yalan söylemediğini, ertesi gün ziyandan kurtulduğunu sanan sahibinin katırının sakatlanacağını ve köpeklerin nasipleneceğini söyler. Ancak bunu duyan adam katırını da satar. Köpek yine horozu yalancılıkla suçlar. Horoz: *Katırını da sattı ama yarın kölesi ölecek, akrabası yoksullara ve köpeklere ekmeğin parçasını dağıtacak der.* Haris adam, bunun üzerine köleyi de satıp ziyandan kurtulduğuna şükretmektedir. Aç kalan köpek artık üç sözü de yalan çıkan horozu ağır bir şekilde suçlar. Duruma üzülen ve utanan horoz yalancı olmadığında ısrar eder. Köpeğe, kölenin de satıldığı kapıda öldüğünü, artık ev sahibinin kurtuluşunun olmadığını, bir sonraki gün haris adamın ölüp mirasçılarının öküz keseceğini, kendisine de epeyce yemek düşeceğini söyler. Bunu duyan adam ölümden kurtulmak için Hz. Musa'ya koşar. Kazaya engel olunamayacağını söyleyen Hz. Musa'nın şefaatiyle ancak imanla ölmesi takdir edilir. (Hikâyenin tamamı için bk: Mesnevî, III/3266-98)

Mesnevî'deki her hikâyede olduğu gibi bunda da birden fazla hisse vardır. Burada da özellikle, takdiri tedbirin bozamayacağı, başa gelen küçük talihsizliklerin aslında insanı büyük musibetlerden koruduğu, kimsenin kısmetine engel olunamayacağı vurgulanmaktadır. Ancak ev sahibinin başına gelen ve sonunda kendisinin ölümüyle neticelenen kazayı, hırsı sebebiyle görmemesi, harisliğin insanın bu dünyasını da ahiretini de karartmasına sebep olması hikâyeden çıkarılabilecek belki de en önemli derstir. Nitekim Mevlânâ da çıkarılacak bu dersi açıkça söyler:

Atın, eşiğin, kölenin ölümü, bu ham mağrura gelecek kazayı defedecekti. Fakat o, malının ziyandan olmasından ve bu yüzden derde düşmesinden kaçtı, malını

çoğalttı... Çoğalttı ama kendi kanına girdi! (Mesnevî, III/3347-48) Ey insan, cisim ve mal ziyani, cana faydadır canı vebâlden kurtarır. (Mesnevî, III/3395)

Ayrıca, hikâyeye içinde vurgulanan bir başka husus da; gücün, kudretin herkesin harcı olmadığı, acizlik ve yoksulluğun bazı insanları hırs ve gamlarla dolu nefis belâsından koruduğudur:

Kudret, herkesin harcı değil... Acz, Tanrı'dan çekinen kişiye sermayedir. Eli bir şeye erişmeyen, Tanrı'dan korktu, çekindi, kendisini ibadete verdi... Yoksulluk, işte bu yüzden daima övünülecek bir şeydir! Zengin zenginliği yüzünden Tanrı tapısından reddedildi. Çünkü kudreti var; sabrı terk etti, dilediğini yapıverdi! Âcizlik, yoksulluk, insana hırslarla, gamlarla dolu olan nefis belâsından aman verir. (Mesnevî, III/3280-82)

8. Hak, Din ve Hayır Yolunda Harislik

Hırs ve tamah menfi karakter özellikleri olmakla birlikte, din ve Hak yolunda, sevgisinde haris olmak yüceliktir. Fakat Hak'tan ve hayırdan başka şeye haris olmak kusurdur:

Senin aşkında haris olmak övülecek bir şeydir, bir yüceliktir. Fakat senden başkasının aşkına düşüp de harislikte bulunmak ayıptır, ardır. (Mesnevî, III/1955)

Hayırlar, başka bir şeyin aksiyile güzel görünmedikleri, aslen güzel ve latif olduğu için güzellikleri bakidir. Bunun için de güzel işler, hırs ateşi sönünce, kömür gibi çirkinleşmez, karamaz:

Hırsı din işinde ve hayırda ara; din ve hayır işinde haris ol. Bu işler, zaten güzeldir... Hırsın geçse bile güzel görünür! Hayırlar, esasen güzel ve lâiftir, başka bir şeyin aksi ile güzel görünmüş değildir. Bu işlerde hırsın parlaklığı geçse bile hayrın letâfeti, hayrın parlaklığı kalır. Hâlbuki dünya işinden hırsın parlaklığı gitti mi ateşin harareti ve parlaklığı gitmiş, kömür kalmış demektir... Tıpkı buna benzer. (Mesnevî, IV/1130-1132)

9. Duada, İstekte Hırs

Mevlânâ, çalışmayı meskenetten üstün tutan İslamî inanışa rağmen, Cenab-ı Hak'tan ısrarla zahmetsiz, eziyetsiz rızık isteyen kişinin tamahını olumlu gösterir. Zira o Allah'tan isteğinde halkın kınamalarına aldırmadan tamahkârlık eder. Hakk'ın rahmetine güvenmesi ve isteğinde ısrarcı oluşu ve sabrı sonucunda, rızık zahmetsizce kendisine ulaşır. (Mesnevî, III/1450-89) İlgili hikâyede vurgulanmak istenen; **Şüphesiz, Allah duada ısrar edenleri sever** hadisi gereği duada haris ve ısrarcı olma, sabretme ve Allah'tan ümidi kesmemektir.

Dilekte, duada ısrarı seven Cenab-ı Hak bazen kullarında bu hususta tamahın olmasını arzular. Hakk'ın kararı bazen kullarının istekleri yönünde yerine getirilir bazen de aksi istikamette olur. Kulun isteğini vermeyi geciktirmesinin sebebi ise azim ve tamahının artması, çıkacak dersin daha etkili olması içindir. Böylece Allah, kudret ve kuvvetin kendinde olduğunun idrak edilmesini ister:

Tanrı, kuvvet ve kudretin yalnız kendisinde olduğunu anlatmak için insanların karar verdikleri şeyleri bozar, zıddını meydana getirir. Bazen da

kararında azmetsin, yapacağı şeye tamah eylesin diye o kararı bozmas da sonunda bozar, bu da tembih üstüne tembih olur. (Mesnevî, III/ Başlık, s. 365)

Bir kez gördüğü ve âşık olduğu kişiyi arayan adam, ısrarı sayesinde Cenab-ı Hakk'ın yarattığı sebeple, hiç ummadığı bir zamanda onu bulur. Bu aramada azim, ısrar, sabır ve Hak'la oluş ona hayır getirir. (Mesnevî, IV/4749–810; IV/40–80)

B. Hırsın Olumsuz Sonuç ve Özellikleri

Allah aşkında, din yolunda ve kişiyi gafletten uyandıracak olan bilgiyi edinmedeki hırs ve tamah dışında her şeye duyulan aşırı istek veya düşkünlüğün sonu zarardır.

1. Hırs, küstahlığa ve rahmet kapısının kapanmasına sebep olur.

Bunun için Mesnevî'de, Hz. Musa'nın kavminin gökten gelen bildircin ve helvadan bıktıklarını söyleyip, sarımsak ve mercimek isteyerek küstahlık edip lütuftan mahrum olmaları; Hz. İsa'nın ümmetine gökten inen sofranın da hırs ve küstahlıkları yüzünden kesilmesi hatırlatılır. Her iki kıssadaki küstahlığın temeli hırsa dayanır. Sonuçta da hırslarından dolayı rahmet kapısı kapanır. Nitekim Azâzil (Şeytan) de hırsın körüklediği küstahlık yüzünden lanetlenmiştir. (Mesnevî, I/80–92) Bu örneklerde küstahlığın hırstan kaynaklanması yanında hırsın ilacının kanaat ve şükür olduğu vurgulanır.

2. Hırs insanın mahrum olmasına, hattâ helâkine sebep olur.

Dünyada çoğu insan kendi nasibine, rızıkına kanaat etmez ve başkasının nasibine tamah eder. Oysa herkesin hareketi görüşü makamına göre olduğu gibi, nasibi ve rızık da Allah'ın takdirine göredir. Mevlânâ bu durumu, aslanın kurt ve tilkiyle birlikte avladıkları hayvanları paylaşmaları örneğiyle vurgular. Aslında hikâye geçmiş ümmetlerin hatalarından ibret alma üzerine kurulmuştur.

Birlikte ava çıkan aslan, kurt ve tilki bir öküz, keçi ve tavşan avlarlar. Aslan padişahlara layık bir paylaşım yapar. Ancak kurt ve tilkinin memnun olmadıklarını hisseder ve kurdu sınamak için ondan avları paylaşmasını ister. Kurt aslana öküzü, kendisine keçiyi ve tilkiye de tavşanı uygun görerek taksim eder. Aslan kurdun taksimini beğenmez ve onu oracıkta paralar. Tilkiye taksimi yeniden yapmasını söyler. Tilki ise artık ibret almıştır. “Aslan, bana bunu kurttan sonra teklif etti. Eğer önce bana pay et deseydi, ondan canımı kurtarmama imkân mı vardı?” diye şükürler ederek öküzü kuşluk yemeği, keçiyi öğle, tavşanı akşam yemeği olarak avın tümünü aslana uygun görür. Aslansa bu tavırla tilkinin ibret aldığını görerek tüm avı ona verir. (Mesnevî, I/3013–50; 3102–23) Hikâyenin sonunda Mevlânâ şöyle der:

Şu halde bizden de Tanrı'ya şükürler olsun ki, bizi ancak helâk olanlardan sonra dünyaya getirdi. Bu suretle Hakk'ın, geçmiş zamanlarda gelip

geçen kavimleri nasıl helâk ettiğini duyduk. Nihayet, o önce gelip geçen kurtların halini duyup da tilki gibi kendimizi koruyabiliriz. (Mesnevî, I/3117-19)

Hırsı yüzünden rızık ve nimeti Allah'ın verdiğini unutan haris (Mesnevî, III/429) Hak katında her zaman mahrum olur. (Mesnevî, III/595) Mevlânâ bu hususu daha çok hayvanlardan örneklemelerle açıklar:

Nice kuş vardır ki uçup tane arar... Boğazı, boğazının kesilmesine sebep olur. Nice kuş vardır ki açlık ve midesi yüzünden dam kenarında, kafes içinde mahpustur. Nice balık vardır ki su içinde her şeyden eminken boğazının hırsı yüzünden oltaya tutulmuştur. Nice namuslu, örtülü kadın vardır ki ferciyle boğazının şomluğundan rüsva olmuştur. (Mesnevî, III/1693-96)

3. Hırs rüzgâr gibidir, önüne gelen her şeyi silip süpürür.

Hırs insana sosyal yaşam içinde diğer bireylerle ilişkilerinde de zarar veren kötü bir karakter özelliğidir. Haris kişi başkalarından daha çok kendisine ve ahiretine zarar verir. Hırsı rüzgâra benzeten Mevlânâ; "hırs rüzgârı"nın namaz ehli olmayan kişiyi silip süpüreceğini söylerken, aslında müminin miracı olarak vasıflandırılan ve ibadetler içinde önemine sık sık vurgu yapılan namazın da hırsı engellediğine işaret eder:

Hışım, şehvet ve hırs rüzgârı, namaz ehli olmayan kişiyi silip süpürür. (Mesnevî, I/3796)

4. Hırs hayırlı işler ve Allah aşkı dışında neye karşı olursa olsun mutlak bir çıkar amaçlanır.

Bu mânâda hırs açgözlü ve ihtiyaç sahibi, aciz kişilerde filizlenir. Kâdir-i Mutlak olan Cenab-ı Hak, hiçbir şeye muhtaç değildir. Onun sözünde tamah yoktur, bu yüzden dinlemeye bağlı değildir.

Dinlemeye bağlı olmayan tek söz, ancak tamahsız ve ihtiyaçsız olan Tanrı'nın sözüdür. (Mesnevî, I/1629) Padişahın hiçbir şeye tamahı yoktur. O, bütün bu devleti halk için düzüp koşmuştur; ne mutlu anlayana! (Mesnevî, I/3142) Oysa dünya lütfu ve yaltaklanması tamahtandır. Bu lütfü kişiye hoş bir lokma gibi gelir ancak, dumanı sonra meydana çıkan ateş gibi gizlidir. (Mesnevî, I/1855-56)

5. Hırs akli susturur.

Mevlânâ her fırsatta hırsa dair bir tembihte bulunur. Helva ve şeker hırsı, nasıl çocukları sağır eder, öğütleri duyurmazsa; hırs da aklın tedbir ve irşadını gizler. Kişi bela duvarına çapmadıkça, kulağı sağırdır, gönlün sesini duymaz: (Mesnevî, V/2063-64)

Onlar da altın hırsı ile hararetlenmişler, koşuyorlardı. Akılları böyle hızlı gitmeyin, daha yavaş olun diyordu ama dinleyen kim? Hırs beyhude yere seraba doğru koşar. Akılsa iyi bak der, o su değil. Hırs üstün gelmişti, altın da can gibi sevgiliydi. Artık o anda aklın sesi duyulmaz olmuştu. Hırsları şamataları bir iken yüz olmuştu. Aklın tedbir ve irşadı artık gizlenmişti. (Mesnevî, V/2057-60)

Hırs aklı susturduğu için, haris gerçeği değil, görmek istediğini görür. Mevlânâ bunun için, sahur yemeğine tamahından gündüz olduğunu görmeyip karanlık zannıyla yemeye devam eden kişiyi örnek verir. Ardından da hırsın mutlak delilleri bile kapatacağını söyler:

Hırs, gündüzü bile gizledikten sonra artık delile sırtını çevirirse şaşılmaz. (Mesnevî, V/3057)

Mevlânâ “cevap vermemek de bir cevaptır.” veya “ Ahmağa verilecek cevap susmaktır.” sözünün tevili için anlattığı bir hikâyede de hırsın aklı öldürdüğünü ve sonucunun mahrumluk olduğunu vurgular:

Bir padişahın aklı ölmüş, şehveti diri bir kölesi vardı. Padişahın ince hizmetlerini bırakır, kötü düşüncelere dalar, fakat yaptığını iyi sanırdı! Padişah nafakasını azaltın... Söylenir dırlanırsa adını kullar arasından silin, dedi. Kölenin aklı azdı, hırsı çok... Nafakasını az görünce kızdı, serkeşleşti. (Mesnevî, IV/1490–93)

Aklı olsaydı kendi kendinin etrafında döner dolaşır, düşünür taşınır da suçunu görür, kendisini affettirirdi. Eşekliği yüzünden bir ayağı bağlanmış eşek serkeşliğe kalkıştı mı iki ayağı da boynuna bağlanır! Eşek, bana bir bağ kâfidir derse aldırış etme! Çünkü bu iki bağ, o bayağı hayvanın hareketi yüzünden bağlanmıştı! (Mesnevî, IV/1494–96)

Hikâyenin devamında köle ücret azlığından şikâyet ederek padişaha, kinle dolu bir mektup yazar. Mektubu yazmadan önce mutfak eminine durumu anlatır. Mutfak emini ne söylediye etkili olamaz. Köle hırsından hepsini reddeder. Sonunda suretâ övgü dolu ancak kin sezilen mektubu padişaha yollar. (Mesnevî, IV/1562–75; IV/1717–1738) Padişahın ilk mektuba cevap gelmeyince, mektubun ulaşmadığını düşünür ve kınamalarla, şikâyetle dolu ikinci bir mektup yazar. Padişah onun ikinci mektubunu da okur. Ancak aldırılmaz ve cevap vermez. Böylece köle beş kez mektup yazar. Perdeci başının cevap vermesi yönündeki dileği üzerine padişah, suçunu affederim ancak onun ahmaklık illeti bana bulaşır diye korkarım, der. (Mesnevî, IV/1891–1896; IV/1995–1968)

Ahmaklığı ve hırsı yüzünden kendisine sunulan lütfu fark etmeyen kölenin bu davranışı onu zarara uğratar ve padişah karşısında değerini düşürür, mahrumluğuna sebep olur.

6. Hırs ve şehvet insanı hayvandan da aşağı derekeye düşürür.

Mevlânâ; **Allah melekleri yarattı, onlara akıl verdi. Hayvanları yarattı, onlara şehvet verdi. İnsanları yarattı, onlara hem akıl verdi hem şehvet. Kimin aklı, şehvetinden üstün olursa meleklerden daha yücedir. Kimin şehveti aklından üstünse hayvanlardan aşağıdır** hadisinin tefsirinde, insanda bulunan kötü duyguların başında hırs ve şehveti vurgularken, bunun aslında bir imtihan ve yücelme aracı olduğunu da ifade etmektedir. İnsanın nefesine uyup hayvanlardan aşağı seviyeye inmesi veya aklını kullanıp hakikati görerek melekler seviyesine yükselmesi de kendi elindedir. Böylece Mevlânâ bu sınanmanın sonucuna göre de, yarısı melek yarısı eşek olarak vasıflandırdığı ve

yaradılışındaki bu zıtlık sebebiyle sürekli savaş halindedir dediği insanoğlunu üç bölüme ayırır:

Bir kısmı, mutlak varlık olan Tanrı'ya dalmış, kendini kaybetmiş olanlardır... Bunlar İsa gibi meleklere katılmışlardır. Surette insandır bunlar, fakat hakikatte Cebrail... Kızgınlıktan heva ve hevesten, dedikodudan kurtulmuşlardır. Riyazattan da kurtulmuşlardır, zâhillikten ve savaştan da... Sanki onlar, insanoğlundan doğmamışlardır! (Mesnevî, IV/1506–08)

İkinci kısmı eşeklere katılmış olanlardır. Bunlar kızgınlığın ta kendisi olmuşlar, tepeden tırnağa kadar şehvet kesilmişlerdir. Bunlardaki Cebrailik meleklik sıfatı gitmiştir... Çünkü o ev dardı, o sıfat da büyük, sığamadı, geçip gitti! (Mesnevî, IV/1509–10)

İnsanların bir bölüğüyse savaştadır. Yarı hayvan, doğru yolu bulma bakımından yarı insandır! Gece gündüz savaşta, çekişmededir bunlar. Sonu yani insanlığı, önüyle yani hayvanlığıyla savaşır durur. (Mesnevî, IV/1531–32)

Neticede, bu sınanma dünyasında nefesine uyup hırs ve şehveti galip gelen, hayvanlardan aşağıya inecek, aklın önderliğinde hakikati gören ise meleklere daha yücelere çıkacaktır.

7. Hırs ve tamah ayıpları görmezden getirir.

Tamahkâr kişi açgözlülüğü yüzünden zengin ayıbını görmez. Yoksul ise halis altın gibi sevilsede yine kumaşı dükkâna yol bulmaz, sözünü kimse dinlemez. Onların Allah'tan mal-mülkten öte rızıkları vardır. Bunu açgözlüler anlayamaz:

Tamahkâr tamahı yüzünden zengin ayıbını görmez. Tamahkâr bütün gönülleri kaplar. Yoksul, halis altın gibi sevilsede yine kumaşı, dükkâna yol bulmaz, sözünü kimse dinlemez. (Mesnevî, I/2350–51)

8. Hırs ve tamah kişinin hakikati ve âkıbeti görmesini engeller.

Hırs yüzünden âkıbeti görmemek, kendi gönlüne, kendi aklına gülmektir (Mesnevî, II/1547) diyen Mevlânâ, insanın yüzünü geriye çevirmesi tamah ve hırstan, yüzünü Hakk'a çevirmesinin ise doğruluk ve niyazdan olduğunu belirtir; (Mesnevî, II/1811) insanda hırsı uyandıran sesi insanı paralayan kurt sesine benzetir ve kişinin bu sese değil, kendisini “yücelere çeken yücelerden gelen sese” kulak vermesini ister. (Mesnevî, II/1958–59)

Esasen taklidin işlendiği “Sufilerin tekkeye gelen konuğun eşeğini satmaları” (Mesnevî, II/514–584) hikâyesinde onların çoğunluğun tamahkârlıklarından hor ve hakir olduklarını ifade ederken *Ancak Tanrı nuruyla doyan ve dilenme zilletinden kurtulmuş olan soft, bundan müstesnadır der.* (Mesnevî, II/531–533)

Ayrıca, eşeğinin sufiler tarafından satıldığını hizmetçinin söylemeye çalışmasına rağmen konuğun anlamayışını tamahına bağlar:

Gözün, aklın ve kulağın sâf olmasını istiyorsan o tamah perdelerini yırt. Çünkü sofiyi yoldan çıkararak tamahtır. Yoldan çıkarır da sofinin hali tebah olur, ziyan içinde kalır. Yemeğe, zevk ve sema'ya tamah ediş, hakikate akıl erdirmesine mani olur. (Mesnevî, II/569-71)

9. Hırs insanın gözünü kapadığı gibi kulağına da perde olur.

Tamah olan göz ve gönlün aydınlanmasına imkân yoktur. Çünkü tamahkârın makam ve servet hayali gözdeki kıl gibidir. (Mesnevî, II/579-80) Dünyanın murdarlığını görmesini engeller. Hırs ve tamah yüzünden kişi nirsuz, pirsiz hale gelir, yüzlerce hikâyeye dinlese de hırs kulağına girmez. (Mesnevî, II/578-84)

Hırs ve tamahla birlikte kişide garez, kin, gurur gibi pek çok olumsuz duygular da yeşerir. Tamah bu dünyayı ebedî âleme perde edip, kişiyi kör eder, hakikati ve gerçek güzellikleri görmeyi engeller. Hakkı batıl göstererek binlerce körlüklerin artmasına sebep olur. (Mesnevî, III/65-68)

Bu söz onların hiçbirinin kulağına girmez. Çünkü bu dünya tamahtır, kuvvetli ve büyük perdedir. Tamah, kulağa bir şey duyuramaz. Garez, gözü kapar adama bir şey anlatmaz. (Mesnevî, III/65-66)

Cenab-ı Hak fitraten insanı mükemmel yaratmış, ona akıl ve idraki sayesinde kendisini kurtuluşa götürecektir her şeyi algılama, anlama gücünü vermiştir. Ancak hırs ve tamah insana perde olursa, bu körlüğün özü olmaz ve böylelerine Allah'ın da rahmeti yoktur:

Onu anlayacak, meydana çıkaracak temyiz kabiliyetleri vardı ama hırs ve tamah, insanı kör ve sağır eder! Körlükten uzak değildir, onlara acınır. Fakat hırs körlüğüne özür yoktur! (Mesnevî, IV/1705-1706)

10. Hırs, insanı tedbir ve ihtiyattan alıkoyar.

Haris kişiyi taneye tamah yüzünden tuzağa düşen kuşa benzeten Mevlânâ, bunu tane tuzağına düşmeyen ihtiyatlı bir başka kuşla mukayese ederek şöyle açıklar:

Avcı daima taneler saçar... Saçtığı taneler görünür de yapacağı kötülük görünmez. Nerde tane görürsen sakın oradan. Sakın da tuzağa düşme, kolun kanadın bağlanmasın. Taneyi bırakan kuş o hilesiz, düzensiz ovanın tanelerini yer. Kanaatıyla tuzaktan kurtulur. (Mesnevî, III/2858-69)

İnsan da çok kere hırs yüzünden tuzağa düşer, Allah tövbelerini kabul ederek tuzaktan kurtarır. Ancak bir kez tuzağa düşüp tövbe eden kişinin gafletle tekrar aynı tuzağa düşmesini ihtiyatsızlıktır, tuzaktan kurtuluşun şükürü aynı tuzağa bir daha düşmemektir. (Mesnevî, III/2870-84)

Tedbirsizlik, ihtiyatsızlık ve pişmanlık örneği olarak anlatılan "Bir şehirlinin köylüye misafirliğe gitmesi" hikâyesinde, köylünün yaltaklanma tuzağına düşen şehirlili de, taneyle sınanmaya giden kuşa benzetilmektedir:

Kuş taneyi kerem ve ihsan yüzünden saçılmış sanır. Ama bu veriş cömertlikten değil hırsın sonucudur. (Mesnevî, III/583)

Hikâye ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir: Bir şehirli ile köylü dost olurlar. Köylü şehre geldiğinde şehirli dostu tarafından ağırlanır, aylarca şehirlinin evinde kaldığı bile olur. Her defasında şehirliyi ısrarla köyüne davet eder, ikram etme fırsatı ister. Şehirli sonunda köylünün ısrarına dayanamaz, ailesiyle uzun ve zorlu yolculuktan sonra köylüyü bulur. Ancak köylü onu tanımazlıktan gelir. Hikâyenin sonunda taneye tamah eden kuş gibi, köylünün yaltaklanması tuzağına düşerek ona inanan şehirlinin pişmanlığı, ihtiyatsızlığı ve tedbirsizliği vurgulanır. (Mesnevî, III/236–720)

11. Hırs küfrün alâmetidir.

İnsanda birbirine zıt karakter özellikleri bir arada bulunur. Mevlânâ da çoğu zaman bu zıt özellikleri çok çarpıcı örneklerle bir arada verir. Örneğin insanın yarısı mümin yarısı kâfirdir; yarısı hırs, yarısı sabırdır, diyen Mevlânâ, **Sabrı olmayana iman da verilmemiştir** hadisini zikrederek, sabrı hırsın zıddı olarak alır. Böylece sabır olmayanda hırsın baskın olduğunu ve kanâatin bulunmadığına da işaret eder. (Mesnevî, II/601; 605–07)

12. Hırs şeytanî bir alamettir.

Mevlânâ hırs ve tamah yüzünden azgınlık yapıp nefsin isteklerine meyleden kişiyi “kuyruk peşinde koşan tilki”ye benzetir. Kişi kendi nefsinden kaynaklanan bu meyli şeytana yükler. Oysa şeytan kendi içindedir. (Mesnevî, II/2720–25)

Heves yüzünden o tuzak tane görünmededir... O esasen hamdır, fakat hırs şeytanının aksi onu güzel gösterir. (Mesnevî, IV/1129) *O alçak Şeytan, bu çeşit tehditlerle gelir, halka yüzlerce afsun okur.* (Mesnevî, V/155) *Aşağılık taşı lal göstermek için, at nallanırken dudaklarını kısırdıkları gibi senin dudaklarını da kısıtır, atın kulağından tutar gibi kulaklarını tutup seni hırs ve kazanca çeker.* (Mesnevî, V/159–60)

Hırsı sebebiyle şeytan gibi mahrum olmaması için Müslüman'a, zekâtını vermeyi öğütleyen ve hırsın kendilerini kör etmesine izin vermemelerini söyleyen Mevlânâ, bu hususu **Tanrı hakkı için, Tanrı hakkı için benden sonra hırsınıza uyup yoksulların hakkını vermezlikte bulunmayın** (Mesnevî, V/1480) hadisiyle destekler:

Şeytan, nasıl kendisini taşlanmış bir hâle getirmişse hırs da tıpkı onun gibi seni kör etmiş, her şeyden mahrum bırakmıştır. (Mesnevî, V/1478)

Nitekim isyandan sakınanlara hitaben Kuran-ı Kerim'de de; **(Onların) mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır** buyrulmaktadır. (Zâriyât, 51/19)

Hırs ve tamah insanı azdıran düşmandır. Harislik önünde sonunda zarar getirir. Haris her şeyi ister ama sonunda bütün lezzetlerden de mahrum olur.

A haris adam doyacak kadar ye, hatta yemeğin helva ve paluze bile olsa. Tanrı, teraziye dil verdi. Aklını başına devşir de Kuran'dan Rahman suresini oku. Kendine gel de hırsından teraziye bırakma. Hırs ve tamah seni azdıran bir

düşmandır. Hırs, hepsini ister fakat bütün lezzetlerden mahrum olur. A turp oğlu turp hırsla tapma. (Mesnevî, V/1399-1401)

13. Hırs insanın gönlünden sıhhati, selameti alıp götürür.

Hz. Âdem hırsı artınca gönlünden sıhhat, selameti gitti. Arzu ve heva sarhoşu halk da iyiyi kötüyü ayırt etme yetisini kaybeder ve tıpkı Âdem gibi şeytanın igvâsına kanar:

Fakat gönül ağrıdan illetten salim olursa, yalanla doğrunun lezzetini adamakıllı bilir, anlar. Âdem'in buğdaya hırsı artınca bu hırs, gönlünden sıhhati, selâmeti kapıp götürdü. (Mesnevî, II/2738-39)

14. Hırs gönlü karartır ve insanı hayırlı işlerden, ibadetten alıkoyar.

Mevlânâ bu hususu vurgulamak için Rum ressamı ile Çin ressamının yarışmalarına dair bir örnekleme yapar. Buna göre Çin ve Anadolu ressamı aynı odanın karşılıklı iki duvarına resim yapacaklardır. İşlerini bitirene kadar arada perde vardır. Rum ressamı resim yapmak yerine sadece duvarı bir ayna gibi cilalar, her tür lekeden arındırır. Perde açıldığı zaman Çin ressamının yaptığı mükemmel nakışlar cilalı duvarda aslından daha güzel görünür. (Mesnevî, I/3467-99)

Böylece Mevlânâ, mutlak hakikatin ancak; hırs ve tamah başta olmak üzere, her türlü kötü düşünce ve histen arınmakla gönle doğacağını, kişinin çabasının sadece aynaya benzeyen gönlü temizlemek olması gerektiğini çarpıcı ve gerçekçi bir örnekle verir. Hikâyedeki Rum ressamının, her türlü hırstan, hasislikten, kinden arınmış sûfiler; ayna gibi cilalanan duvarın ise bu sufilerin gönülleri olduğunu söyler. (Mesnevî, I/3483-85)

Heva ve hevesin kulu olan insan namazdan niyazdan da kalır. Hırsları, ona içinde bulunduğu hali gösterir. Din gününü (kıyameti) unutturur. (Mesnevî, IV/1259-60)

Heva ve hevesini kendine vezir yapma da pak canın namazdan, niyazdan kalmadır. Çünkü bu heva ve heves, hırslarla doludur ve içinde bulunduğu hali görür... Aklın düşüncesiye din gününün düşüncesidir. (Mesnevî, IV/1259-60)

15. Hırs, soğan-sarımsak gibi kendini ele verir.

Fil yavrusunu yiyen adamların hikâyesinde kibir ve şehvetle birlikte hırsı soğan ve sarımsağa benzeten Mevlânâ, hırsın gizlenmesinin mümkün olmadığını, kişi ne kadar yemin etse de sonuçta kendini gerçeğin ortaya çıkacağını söyler. Yavruyu yiyen adamları nefeslerinin ele vermesi gibi (Mesnevî, III/149-60) kötü kalp de sözle kendisini gösterir. (Mesnevî, III/165-69)

Hırs kişinin maddi ve manevi gelişimini engelleyen kötü duyguların baskın hale gelmesine sebep olur. Hasislik, zulüm, kibir, haset gibi daha pek çok olumsuz kişilik özelliklerinden ancak hırstan arınarak kurtulmak mümkündür. Kısa vadede kazanmış gibi görünen haris kişiler, aslında bu dünyayı da öteyi de kaybederler. Oysa bu dünya ahireti kazanmak için bir vasıta. Bu yüzden de Mevlânâ hemen

hemen her hikâyesinde hırsa dair bir şeyler söyleyerek Hakk'a layık kul olma yolunda ikaz ve telkinlerde bulunur.

16. Kötü işe hırs, ateşe benzer.

Kötü işe hırs ateşe, bunun sonucunu da kömüre benzeten Mevlânâ; kömür ateş içindeyken karalığı gizlenir, kötü işe hırs da insana, o işi ateş içinde kömür gibi gösterir. Fakat hırs geçtikten sonra gerçek ortaya çıkar ve insana kötü iş sönmüş ateş içindeki kömür gibi kapkara görünür.

Kötü işe hırsın, ateşe benzer... Kömür, ateşin rengiyle güzelleşir. Kömürün karalığı ateşte gizlenir... Ateş söndü mü karalık meydana çıkar! Kömür, senin hırsından ateş haline geldi, ateş halinde göründü... Fakat hırs geçti mi o kömür, kapkara, berbat bir halde kala kahr! O zaman kömürün ateş gibi görünmesi, işin güzelliğinden değildi, hırs ateşindendi! Hırs, senin işini gücünü bezemişti... Hırs gidince işin gücün kapkara kalakaldı! (Mesnevî, IV/1122-1126)

17. Hırs karşısında insan av gibidir.

Mevlânâ bir serçe bile yemin bulunduğu yere geldi mi önüne ardına bakınır, der ve insana da hırs ve haset bağından kurtulmayı öğütler:

Avcılık hırsı, insanı kendi avlanacağından gafil kılar. Erlik gösterir ama yüreksizdir. İsteğe bir kuştan aşağı olma. Serçe bile önüne ardına bakınır. Yemin bulunduğu yere geldi mi önüne ardına kaç kere dolanır. (Mesnevî, V/752-54)

C. Hırsı Körükleyen Hususlar

İnsanda hırsı körükleyen yasaklama, yoksulluk, açlık, zenginlik ve haset gibi pek çok husus vardır. Temelde iman ve karakter zaafiyetine bağlı olarak etkisi artan bu olumsuzluklar, kişilik bozukluğuna sebep olup insanın mutluluğunu da engeller.

1. İnsan menedildiğine haristir.

İnsanın heva ve hevesin kulu olmaması için Allah'tan korkması gerekir. Heva ve hevesin kaynağı ise hırs ve tamahtır. İnsan menedildiği şeye haristir, diyen Mevlânâ; men edilmenin iyi insanları o şeyden uzaklaştıracağını, ancak heva ve hevesine uyanları ise o tarafa süreceğini ifade eder. Yani "yapmayın" tembihi birçoklarını azdırır ve onların hırslarını artırırken pek çok kalbi uyanığı da doğru yola getirir. (Mesnevî, VI/ 3658-61)

2. Fakirlik ve yokluk korkusu insanı hırsa ve tûl-ı emele lokma yapar.

Mevlânâ, Azrail'den kurtulmak için Hz. Süleyman'dan kendisini Hindistan'a ulaştırmasını isteyen adamın hikâyesine göndermede bulunur. (Mesnevî, I/957-70) Fakirlikten korkmayı adamın ölümden korkmasına; hırs ve çalışmayı da Hindistan'a benzetir. (Mesnevî, I/961-62) İnsan ne kadar hırslı ve çalışkan olsa da sonu ölümdür, kazaya engel olunamaz.

3. Hırs ihtiyaç zamanı artar.

Mevlânâ hırs ve tamahın ihtiyaç zamanı arttığını ve hırsın da kişiyi şüpheye düşürüp yolundan şaşırtdığını kuş ve onu yakalamak için pusuya yatan avcı örneğiyle anlatır:

Bir kuş çayırlıkta kurulu tuzağı görmez, ama kendini otlara bürüyüp kamufler eden avcıya şüpheyle bakar. Ancak şüphesinde haklıyken, tane hırsıyla yanılır ve tuzağa düşer. Mevlânâ, dünya da böyledir imasıyla insanın dünya tamahına düşüp tıpkı tane yüzünden tuzağa düşen kuş gibi aldanışına ve helâkine dikkati çeker. “Hırs ve heves insanı tahrik edip” tuzağa düşürdüktükten sonra feryad u figanın faydası yoktur. (Mesnevî, VI/ 435–65; 525–41)

Hırs ve heves, insanı harekete getirdi mi o zaman ey feryadıma yetişen, medet de. Çünkü bu feryat, Basra harap olmadan edilen feryattır. Belki bu sınıklık yüzünden Basra kurtulur. Ey ağlayan dövünen, bana Basra'yla Musul yıkılmadan ağla, dövün! Ölümden evvel feryat et, başına topraklar saç. Ölümden sonraysa ağlama, dayan. Ben felâkete düşmeden, helâk olmadan ağla bana, felâket tufanından sonraysa ağlamayı bırak. (Mesnevî, VI/ 535–39)

Allah'ın rahmet hazinelerini görmeyen haris, büyük bir harman yerinde, o geniş harmanı görmeyip de bir tek buğdaya yapışan, uğraşa çabalaya, onu götürmeye çalışan karınca gibidir:

Karınca, güzelim harmanları görmez de bir tanecik buğdayın üstüne titrer. O taneyi hırsıyla, korkuyla çeker durur da onca yığını görmez. Harman sahibi de ey körlüğünden hiçbir şey görmeyen der; Harmanlarımızdan ancak o bir tek taneyi gördün de ona canla başla sarıldın. (Mesnevî, VI/ 435–65, 525–41)

İnsan önce ekmek sevdasında, yani karnını doyurma peşindedir. Ancak bu ihtiyacı giderildikten sonra şöhrete, ada-sana âşık olur:

İnsan, önce ekmeğe haristir... Çünkü gıda ve ekmek, cana direktir. Canını avucuna alır da hırsıyla, ümitle ve yüzlerce hilelere, düzenlere başvurarak çalışıp ekmeğini elde etmeye savaşıyor. Fakat az bir şey elde eder de ekmek için çalışmaya ihtiyacı kalmazsa artık şöhrete, ada sana ve şairlerin methine âşık olur. (Mesnevî, IV/1189–91)

4. Zenginlik hırsı körükler.

Malı mülkü kibrini ve azgınlığını artırmış birçok insan zenginliği yüzünden Hak katından sürülmüştür. Oysa çoğu zaman fakirlik ve acizlik insanı nefsin azgınlığından ve belâlardan korur:

Zengin zenginliği yüzünden Tanrı tapısından reddedildi. Çünkü kudreti var; sabrı terk etti, dilediğini yapıverdi!.. Âcizlik, yoksulluk, insana hırslarla, gamlarla dolu olan nefis belâsından aman verir. Gam, olmayacak dileklerden meydana gelir. Çünkü gulyabanilere avlanmış olan insan, o olmayacak dileklere alışmış, onlarla huylanmıştır. (Mesnevî, III/3282–84)

Eğer gece olmasaydı bütün halk, hırstan, isteklerinin üstüne titremeden kendilerini yakar, helâk ederlerdi. Herkes bir şey elde etmek, bir kâr kazanmak

hevesiyle bedenini ateşlere atmış, yanıp yakılmıştır. Bir müddet hırslarından kurtulsunlar diye gece, Tanrı rahmeti gibi zuhur etti. (Mesnevî, III/3731-33)

5. Hırs hasetle birliktedir.

Bazı insanlar, toplumda iyi bir yer edinmek için hırs ve hasetlerinden kendi eksikliklerini görmezler, başkaları hakkında kötü zanda bulunur.

Mevlânâ bir padişahın yeni aldığı iki köleyi sınamasına dair hikâyede; insandaki bu kötü duygunun açığa çıkmasını basit bir örnekle açıklar. Hikâyeye göre, yeni alınan köleleri sınamak için padişah ayrı ayrı sohbet eder, adeta sorgular. Birinci köleye diğer kölenin kendisi hakkında kötü şeyler söylediğini belirtir. Ancak birinci köle iyi zannından arkadaşının dediklerinin doğru olduğunu söyleyerek, onu över. Aynı sorguyu diğer köleye de yapan padişaha diğer köle, kötü zannı ve hasedinden dolayı yoldaşının kötülüğünden dem vurur. Oysa birinci köle kendindeki ayıpları görmüş, dostu için iyi zanda bulunmuştu. İkinci köle ise hasedi ve hırsından ayıbını görmeyerek kendisinin helâkine sebep olur. (Mesnevî, II/843-1130)

Esasında, hırs ve tamahın zararlarından korunmak, hırstan kaynaklanan belalara maruz kalmamak için, başta iman olmak üzere, gerçek bilgi, şükür ve kanaat sahibi olmak gerekir. Bir başka deyişle çeşitli tezahürlerle ortaya çıkan bu kötü karakter özelliği temelde iman, gerçek bilgi ve şükür eksikliğindedir.

D. Hırstan Korunma Çareleri

Mevlânâ; yılan, ejderha gibi benzetmeliklerle ele aldığı hırstan korunmanın başta tevekkül ve iman olmak üzere şükür, kanaat, akıllılık ve ihtiyatla mümkün olduğunu çarpıcı ve gerçekçi örneklerle açıklar.

1. Her türlü hırstan Allah'a sığınmakla kurtulmak mümkündür.

Tamah tohumunu getiren tedbirde hayır yoktur. Tedbir kişiyi hedefe ulaştırmalıdır. Hırs/tamah hırsız gibi kılık değiştirerek her an insanı takip eder ve fitneye sebep olur. Bu hileyi Allah'tan başka kimse bilmez. Tamah hilesinden ancak Allah'a sığınmakla kurtulmak mümkündür. (Mesnevî, VI/475-77)

İnsan sürekli tamah içinde ihtiyaçları için çalışır durur. Oysa Allah'a sığınıp, ümidini Ona bağlayan kişi her şeyin bedelini Allah'tan bekler. Mevlânâ bunu da şöyle bir örnekle açıklar:

Sahur vakti olmadığı halde, hem de boş bir evde davul çalan kişiye akıllı biri "hem sahur değil hem de boş evin önünde niçin çalışıyorsun?" diye sorar. Adam şöyle karşılık verir:

Bu halk, Tanrı için paralar verir, yüzlerce hayrın temelini atar, mescitler yaparlar. Sarhoş âşıklar gibi uzun bir yol olan Hacca giderler, seve seve canları ile malları ile oynarlar. Hiç o evde kimse yok derler mi? Ev sahibi, ev içinde gizlenen cana benzer. (Mesnevî, VI/862-64)

Birisi Eyüp gibi belâlara düşer, öbürü Yakup gibi sabreder. Yüz binlerce susuz ve muhtaç kişi, Tanrı için tamaha düşer, çalışır durur. Ben de suçları yarlıgayan, örten Tanrı için bu kapıda sahur davulu çalıyorum, benim de ümidim onda. (Mesnevî, VI/876–78)

Dünyada herkes bir tamah peşindedir. Saka su olmayan kap arar, mimar yapılacak bina, dülgerse kapısı olamayan ev arar ki, tamahını giderebilsin, der Mevlânâ. Herkesin tamahı yokluğadır, ama yine de yokluktan kaçmaktadır: *Mademki tamahın o yokluktur, yokluktan, yok oluştan bu kaçışın neden?* (Mesnevî, VI/1374)

2. Hırs ejderhası imanla yenilebilir.

İman her olumsuz duygunun ilacıdır. Hırs ve vehim ejderhası gerçek iman karşısında aciz kalır. Mevlânâ **Kâfir yedi bağırsakla yemek yer, inanan bir bağırsakla** hadisinin söylenme sebebini açıkladığı bahiste, Hz. Peygamber'le ağgözlü bir kâfir arasında geçen hadiseyi anlatır. (Mesnevî, V/64–180; 262–87) Kâfir, Peygamber (sav)'in tavrından çok etkilenir ve imana gelir, kâfirken hırsıyla doymak bilmeyen adam, imanı sayesinde hırslarından arınır. Mevlânâ, hırs ejderhasını ancak iman gıdasının doyuracağını vurgular:

Hırs ejderhadır küçücük bir şey deşil. (Mesnevî, V/120) Kâfirliğin hırs ve vehmi baş aşağı düştü, ejderha bir karıncanın gıdası ile doydu. Kâfirliğin aç gözlülüğü ondan gitti, iman gıdası onu semirtti geliştirdi. Öküz açlığı illetine tutunan adam, Meryem gibi cennet meyvesini gördü. Cennet meyvesi, bedenine koştı, ulaştı. Cehennem gibi olan midesi, yatıştı rahatladı. Ey iman lafını yeterli bulan (onunla kanaat eden) kişi! Zaten iman yüce bir nimettir, büyük bir gıdadır. (Mesnevî, V/283–87)

3. Hırsın ilacı şükürdür.

Nimete şükretmek, nimetten daha hoştur, der Mevlânâ. Çünkü şükür candır, nimet deri. Şükür insanı gerçek sevgiliye ulaştırır:

Nimete şükretmek, nimetten daha hoştur. Şükreden kişi, hiç şükretmeyi bırakır da nimet sevdasına düşer mi? Şükür, nimetin canıdır, nimetse deriye benzer. Çünkü seni sevgiliye kadar ulaştıran şükürdür. Nimet, insana gaflet verir, şükürse uyandırır. Padişahın şükür tuzağıyla nimet avlamaya gör! Şükür nimeti, gözünü doyurur, seni bey yapar. Bu suretle de yoksullara yüzlerce nimet bağışlarsın. Tanrı yemeğinden ye, doy da senden oburluk, tamah ve şuna buna ihtiyacını arz etme illeti geçsin. (Mesnevî, III/2895–99)

Hırs ve tamah, vefa ve şükürün düşmanıdır. Fakat hırsların da temeli nefistir. Nefsi öldürmekle ancak bu düşmandan kurtulmak mümkündür. Mevlânâ bunun için Sebalıların nimetten azmalarıyla ilgili örnek getirir ve şöyle der:

Allah Sebalılara mal-mülk, köşk, bağ-bahçe ihsan etti. Ancak onlar kötü yaradılışları sebebiyle vefasızlık edip şükretmediler. Köpekten bile alçak tavır sergilediler. Oysa köpek bile lokma yediği kapıya bağlanır, yiyeceği layıkıyla verilmese bile o kapıda hizmetkâr olur. Başka bir yere gitmez. Bir başka kapıya gitse bile diğer köpekler; "İlk konağına git, oradan nimetlendin, o nimetin hakkı

gönlünü oraya rehin etmendir” derler. Yerine git, o nimetin hakkını bundan daha fazla terk etme diye onu ısırırlar. (Mesnevî, III/285–292)

Hâsılı Sebalılar mal mülkle refah içinde buldukları halde azgınlık edip yazın kışı, kışın yazı isteyen insan gibi hiçbir zaman hallerine şükretmediler. Ve nihayet kazaya engel olamadılar. (Mesnevî, III/365–410)

Bütün bu azgınlıkların hırsların sebebi nefistir. Nefis gebertilmesi gereken bir mahlûktur, onun için Cenab-ı Hak “öldürün nefislerinizi” demiştir. Nefis üç köşeli bir dikendir. Ne çeşit koysan sana batar, ondan kurtulma imkânı var mı? (Mesnevî, III/374–76)

4. Hırs ancak akıllılık güneşiyle eriyen buz gibidir.

Akıllılık ve uyanıklık bu dünya için afettir diyen Mevlânâ, akıllılık ve uyanıklığın galip gelmesi, esası fena ve gaflet olan bu dünyanın alçalması demektir. Akıllılık güneş gibi hırs buzlarını eritir:

Akıllılık güneştir, hırs ise buzdur. Akıllılık sudur, bu âlem kirdir. Dünyada hırs ve haset kükremesin diye o âlemden akıllılık, ancak sızar, sızıntı halinde gelir. (Mesnevî, I/2068–69)

5. Her türlü hırsın ilacı kanaattir.

Hız. Peygamber (sav) “Kanaat hazinedir” dedi. Hazine elde etmek için hırslardan arınmak gerekir. (Mesnevî, V/2395) Kanaati terk edince gaybda gizli olan bütün hırslar baş çıkarır:

Gayp gizliliğine gitmiş olan hırslar, yenlerinden yakalarından baş çıkarır, hücumla koyulurlar. (Mesnevî, V/630)

Nerede tuzak ve yem varsa orada az otur. Yürü ey arık kötürüm, kendin gibi arık kötürümleri gör! (Mesnevî, V/748) Avcılık hırsı, insanı kendi avlanacağından gafil kılar. Erlik gösterir ama yüreksizdir. (Mesnevî, V/752)

SONUÇ

Mutasavvıf, veli, ahlakçı, gönül eri, düşünür gibi birçok sıfatı yanında günümüz terimiyle bir kişisel gelişim uzmanı da diyebileceğimiz Mevlânâ'nın amacı; insana esasen mayasında var olan hakikati, güzeli görmesini sağlayacak kıssalarla tembih ve ikazlarda bulunarak Hakk'a layık bir kul olup ebedi hayatı kazanması yolunda rehberlik etmektir. Yirminci yüzyılda ve günümüzde yaygınlaşan kişisel gelişim alanı, daha çok bu dünyada başarı ve kazancı hedeflerken başta peygamberler olmak üzere Mevlânâ ve bütün gönül erlerinin amacı ebedi hayatı kazanmak için bir imtihan yeri ve vasıta olan dünyayı kazanmak asla olmamıştır. Aksine dünya hiçe sayılıp zemmedilerek, dünya ve onunla ilgili her şeye duyulan hırs şiddetle eleştirilmiştir. Dünya bir vasıtaadır. Burada elde edilen fırsatlar, hırs ve tamah kurbanı olarak nefsin tatmin edilmesi yolunda değil, sadece asıl hedef olan Allah rızası ve ebedi mutluluğa erişme yolunda kullanıldığı ölçüde değerlidir. Zor olan bu hususları bilmek değil, uygulamaktır. İşte Mevlânâ da, başta Mesnevî ve bütün eserlerinde verdiği çarpıcı

ve pratik örneklerle insanın gerçek bilgi ve deneyim yanında manevi yönden kendini geliştirmesiyle bunun uygulanabilirliğini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

CANAN, İbrahim (1988), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, [18 Cilt], Ankara: Akçağ Yay.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ (1995), *Mesnevî*, C. I-IV, çev. Veled İzbudak; Gözden geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı, 3. baskı, İstanbul: MEB Yay.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ (2000), *Mesnevî ve Şerhi*, C. I-IV, Şerheden: Abdülbaki Gölpınarlı, 3.baskı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.

ULUDAĞ, Süleyman (1991), *Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yay.